

MUSTAFA KUTLU’NUN HİKÂYELERİNDE ZAMAN BİLDİREN İFADELER VE BU İFADELERE YANSIYAN ZİHNİYET ÜZERİNE BAZI DİKKATLER

Alpay Doğan YILDIZ¹

Özet

Bütün hikâye ve roman yazarlarının yaptığı iş esasında bir “öykü/hikâye” anlatmaktır. Bir anlatıcı, yazar, “anlatıcı, öykü, yer, zaman, kişiler” vb. unsurlar etrafında hikâyeyi anlatır. Bu hikâye anlatmanın doğasında vardır. Bir yazarı özgün yapan hikâyedeki bu unsurlar değil, bu unsurları düzenleme tarzıdır. Düzenlenen bu unsurlar dil ile anlatılır, hayat kazanırlar. Her anlatımda bir bakış açısı vardır. Bakış açısı bir zihniyeti de gösterir. Edebi metinde okura verilmek istenen mesajlara giderken bakış açısını göz ardı edemeyiz. Hikâye/romanın unsurlarından birisi olan “zaman” değişik zaman ifadeleriyle anlatılır. Metindeki zaman ifadelerine de bir zihniyet yansıyabilir. Modern Türk hikâyeciliğinin en önemli isimlerinden birisi olan Mustafa Kutlu’nun hikâyeleri bu açıdan zengin zaman ifadeleri ile doludur. Bu bildiride, Mustafa Kutlu’nun hikâyelerindeki zaman ifadelerine yansıyan “zihniyet” konusu üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Mustafa Kutlu, Modern Türk Hikâyesi, Zaman, Zihniyet

TIME EXPRESSIONS IN THE STORIES OF MUSTAFA KUTLU AND SOME CONSIDERATIONS OF THE MENTALITY THAT IS REFLECTED UPON THESE EXPRESSIONS

Abstract

What all the story writers and novelists do is to basically tell a story/short story. A writer tells the story around such concepts as ‘narrator, story, place, time and people, etc.’. This exists inherently in story-telling. What makes a writer unique is not these concepts but the very style that the writer uses on these concepts as an arrangement tool. These arranged concepts are told through language and by the help of the language they gain life. In every telling is a point of view. A point of view also shows the mentality. We cannot ignore the mentality while heading towards the messages which are intended for the reader in the literary text. Time, one of the concepts of story/novel-writing, is conveyed through various time expressions. A mentality can also be reflected upon the time expressions in the texts. Regarding this, the stories of Mustafa Kutlu, who is one of the most prominent writers in the Modern Turkish Story-writing, are full of rich time expressions. This notice will be about the subject of ‘mentality’ reflected upon the time expressions in the stories of Mustafa Kutlu.

Key Words: Mustafa Kutlu, Modern Turkish Story-telling, Time, Mentality

¹ Doç.Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Türkçe Eğitimi Bölümü, adogan55@hotmail.com

Anlatma, Zihniyet ve Zaman Bildiren İfadeler

“bir romanda zaman kavramını araştırmak, romancının metafizik kavramlarını, psikoloji anlayışını ve ustalığına araştırmak demektir.” (Stevick’ten, Tekin 2004: 116)

Herhangi bir olay anlatımının bir anlatıcıyı, olayı gerçekleştiren/yaşayan kişileri, olayın geçtiği yer ve zamanı gerektirdiğini, olayın belli bir amaç/niyetle anlatıldığını, olayı anlatan anlatıcının bir anlatma tarzına sahip olduğunu biliyoruz. Bir yazarı/anlatımı özgün yapan olay anlatımın doğasında olan bu unsurlar değil, bu unsurları düzenleme, bu unsurlara “dil” ile hayat verme tarzı/gücüdür. Olay anlatımı bir zaman düzenlemesi, kurgusu dahilinde gerçekteşir. Anlatma etrafındaki zamanlar (olay ve anlatma zamanları) farklı yollarla ifade edilir, sezdirilir, okurun dikkatine bırakılır. Olay zamanı farklı şekillerde düzenlenebilir. Zamana ait düzenleme ve zamanı ifade etme (gösterme ya da sezdirme) yolları da anlatımın bütün diğer birimleri gibi bakış açısının tezahürüdür. Bir anlatımdaki anlatma tarzı, bakış açısı bir zihniyeti de gösterir. Anlatımın zihniyet yönü, bir “değerler ve inançlar dizgesi” (Demir 2011:85) içeren bakış açısının ideolojik boyutuyla ilgilidir diyebiliriz. Edebi metinde okura verilmek istenen mesajlara giderken bakış açısındaki zihniyeti göz ardı edemeyiz. Dolayısıyla diğer anlatım birimlerine olduğu gibi, metindeki zamanla ilgili anlatım ifadeleri üzerine eğilerek bu ifadelerdeki bakış açısı, bakış açısının “zihniyet” yönü üzerinde tespitlere ve yorumlara ulaşabiliriz.

“Zihniyet”e sözlükler “anlayış”, “belirli bir görüş, inanç ve alışkanlıkların tesiriyle oluşan düşünme tarzı” anlamlarını veriyorlar.² Edebi metin çözümlemelerinde “zihniyet” konusuna dikkat çeken isimlerden biri olan şerif Aktaş*, “edebi metin-zihniyet” ilişkisine dair şunları söyler: “Metnin ortaya konulduğu döneme hâkim zevk ve anlayış eserin yapı, tema ve anlatımında kendini hissettirir. Zihniyet, metnin yazıldığı veya söylendiği anda mevcut ve hâkim olan güçlerin birlikte oluşturduğu ama bunların hepsinden farklı bir zevk ve anlayıştır. Hiçbir tarih, sosyoloji, psikoloji ve benzeri kitap ve çalışma, eserde ve metinde olduğu gibi zihniyeti ortaya koyamaz. O; düşünce, hayal, tasarı, bilgi birikimi gibi hususların dille birleştiği ve ifade edildiği anda bir defaya mahsus olmak üzere ortaya çıkar. Metin söylendiği ve yazıldığı anda metnin bünyesine siner, onunla bütünleşir” (Aktaş 2009:29). şerif Aktaş, sözlüklerin “anlayış” olarak tanımladığı zihniyeti, edebi metin çerçevesinde “zevk”i de dahil ederek tanımlamaktadır. Bundan, edebi metnin fikir ve anlayış yanında bir zevkin, güzelliğin de taşıyıcısı olduğu gerçeğini anlayabiliriz.

² Güncel Türkçe Sözlük (TDK), Büyük Türkçe Sözlük (M.Doğan).

Fatma Barbarosoğlu, *Moda ve Zihniyet*’te üç ayrı disipline göre “zihniyet”in tanımını yapmanın mümkün olduğunu söyler: “Ahlak ile ilgili düşünce şekli” açısından zihniyet, örf ve adetlerle birleştirilmiş olarak olayları görme biçimini ifade eder. “Dünyayı algılayış şekli” olarak zihniyet, kozmolojinin algılanışı ve adlandırılışı arasındaki bağıntıyı verir; ilkel, Ortaçağ, bilimsel zihniyet şeklinde ayrılır. Zihniyetin üçüncü yönü ise “teknik”le ilgilidir. Zihniyetin yaratma ve keşfetme üzerindeki etkisi insan-eşya ilişkisinin ayırt edici vasfını oluşturur. İhtiyaç ve istekler yeni bir şeyin keşfedilmesini zorunlu kılarken; zihniyetin özellikleri de keşfedilmesi gerekenin gayesini belirler (Barbarosoğlu 1995: 42).

* şerif Aktaş hoca dün vefat etti. Az önce gazetede kitapları arasında fotoğrafını gördüm. Kendisi doğrudan hocam olmadı. Ama lisedeki edebiyat hocamdan itibaren onun öğrencilerinden onun hocalığına dair çok şey dinledim. Samsun’a tez savunmalarına gelirdi. Yolumuz düştüğçe arkadaşlarla Kırıkkale’de ve Ankara’da birkaç defa kendisini ziyaret etmiştik. Biz demek onun için Celâl Ağabey demektik. Her defasında, asistanlık yıllarında asistan arkadaşı Celâl Tarakçı hocamın kendisine yaptığı bir iyiliği bizlere ders olsun diye anlatırdı. İyilikler unutulmuyor. Kitaplarından çok şey öğrendim. Bu yazının teorik kısmında onun düşüncelerinin payı var. Hemen herkes hocalığına takdir ederdi. Kendisinden geçen yıl doktora dersi alan bir arkadaşım anlattı: Anjiyo olmuş, hemen ertesinde gelip dersini anlatmış. Bize düşen insanları iyilikle anmak. Bu yazıyı göndermek için birkaç gündür oyalanıyorum. Hocayı anmak nasipmiş. Allah rahmet etsin.

Edebi metne yansıyan zihniyet çözümlemesini olay anlatan metinlerde zaman ifadeleri üzerinden de yapabiliriz. Anlatı metinlerindeki zaman bildiren ifadeler ve zihniyet ilişkisi üzerinde dururken şu noktaya dikkat çekmek, bu yazıda esas aldığımız hareket noktasını belirtmek gerekir. Anlatı metinlerinde; roman/hikâyede zaman ve zamanın düzenlenişinde, ifade edilme tarzlarında türün ilk dönemlerinden günümüze kimi değişimler vardır. Bu değişimlerin gerisinde insanın hayata bakışındaki, hayat içerisindeki tecrübelerindeki değişim vardır. Söz konusu bakış ve tecrübeler, felsefi ve bilimsel değişimlerin etkileşimiyle oluşur. İnsanın eski çağlardan beri üzerinde düşündüğü konulardan biri olan “zaman” a bakışı, zamana dair tespitlerinde de kimi değişimler olmuş, bu da doğal olarak roman/hikâyede zaman unsurunun düzenlenişini etkilemiştir.

Felfesi ve bilimsel değişimler çizgisinde, özellikle 19.yüzyıldan itibaren insanın zaman algısındaki değişimin hikâye anlatımına nasıl yansıdığına dair araştırmalar, tespitler vardır. Bu tespitlerde birkaç noktanın öne çıktığını söyleyebiliriz: İnsanın “zaman” la ilişkisinde felsefi ve bilimsel bakış birlikte etkili olmuştur. Zaman, geleneksel ölçme birimlerine göre çok daha küçük birimlere kadar ölçülebilir olmuştur. İnsan zihnindeki zaman düzeni/algısı farklıdır. İşte “zaman” ı ölçmede/parçalamadaki yeni yöntemler, yahut zamanın parçalanmasına karşı çıkan görüşler, insan zihnindeki zaman düzenini dilsel anlatıma da taşıma çabaları hikâye anlatımına yansımıştır.³

İnsanın zaman algısındaki değişimin hikâye anlatmaya etkisi/yansıması üzerinde durulurken daha çok, “kronolojik” zaman algısının bozularak zihindeki öznel zaman algısının anlatıma yansıması, etkisi üzerinde durulduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu, hikâyedeki toplam olay zamanının düzenlenme, kurgulanma tercihleriyle ilgili bir durumdur. Elbette bu tercihlerde üzerinden de bir “zihniyet” çözümlemesi yapılabilir. Ancak burada, modern Türk hikâyeciliğinin en önemli isimlerinden birisi olan Mustafa Kutlu’nun hikâyelerini esas alarak zaman bildiren ifadeler üzerinden bir çözümleme yapmak istiyoruz. Dolayısıyla bu çözümlemede yazarın hikâyelerindeki zaman kurgusu üzerinde durmayacak,⁴ anlatımın

³ İnsanlığın zamanı ‘modern’ öncesi ve sonrası olarak yaşadığını ve yaşamakta olduğunu” söyleyen Mehmet Tekin, bu iki zaman anlayışını şu sözlerle özetler: “Modernleşme öncesinde zaman, teolojik eksenliydi ve bölünmemişti. Modernleşme sonrasında zaman parçalanır ve zamanın akışını; salise, saniye, saat, gün, hafta, yıl, onyıl, yüzyıl kesinlemeleriyle idrak ederiz. Bu durum, belki insana, zamana hükmetmekten dolayı gurur verebilir, vermiştir de... Ancak, modern insanın bu çerçevede mutlu olup olmadığı tartışılır” Tekin, Destan’dan romana kadar uzanan çizgide, anlatıcı veya yazarların zamana tasarrufunu” örneklerle özetler (Tekin 2004: 109, 111-117).

Einstein’in 1905’te ortaya attığı “görelilik kuramı”nın ve Bergson, Nietzsche, Heidegger gibi düşünürlerin zamanı insan bilinci ve varlık ile ilişkilendiren “algılanan zaman” kavramının romana da yansıdığı vurgulayan Mustafa Apaydın “modernist” roman/anlayış çerçevesinde anlatıya yansıyan zaman anlayışı hakkında sözleri fikir verir: “Modernist romanın en karakteristik özelliklerinden biri, zaman kavramını roman kurgusunun en belirleyici ögesi haline getirmesidir. Zamanın göreceliliğinin ve insan bilincinin algıladığı nesnel zamandaki gibi kronolojik sırayı izlemediğinin keşfiyle birlikte, modern yaşamın karmaşası içinde varoluşunu sorgulayan bireyin iç dünyasını anlatmak isteyen roman yazarları zaman kurgusunda önemli birtakım yenilikler yapmışlardır. ...Akrep ve yelkovanı çıkarılmış bir saatin işlediği modernist romanda zaman kurgusu, işte bu bilimsel ve filozofik kuramlar ile şekillenmiştir. Kronolojik sıraya uyan zaman kurgusu, söz konusu yeni yaklaşımlar sayesinde kırılmış ve tarihsel/nesnel zaman içinde bireyin bilincindeki öznel zaman keşfedilmeye çalışılmıştır” (Apaydın 2006:18).

Jale Parla’nın Don Kişot’tan Bugüne Roman adlı çalışmasının ilgili bölümü “zaman-anlatı” konusunda klasik yargıların ötesinde önemli bir incelemedir. Parla, kitabının “Anlatı ve Zaman: Saatin Tiktakları, Romanın Taktikleri” bölümünde, ilk romancıların hikâyeye anlatmanın zamana ait düzenleme işi olduğunu fark edişleri, zamana dair algının değişiminin hikâyeye anlatmaya yansıması... çizgisinde romandaki zaman düzenlenişine dair tercihleri örnek metinlerle inceler (Parla 2000).

⁴ Yeni; modernist/postmodern... olarak nitelenen; geleneksel zaman düzeninden farklı arayışlara, bu arayışları metne yansıtacak anlatma tekniklerine (kronolojik dizinin bozulması, bilinç akışı tekniğinin kullanılması vb.) Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde de yer verildiğini görüyoruz. Yazarın klasik anlatma geleneğimize yeni bir yorum getiren ve modern hikâyemiz için “yeni” metinler olan ilk hikâyeye kitapları, özellikle *Yoksulluk İçimizde* ve *Bu Böyledir* bu gözle okunabilir. (Mesela, her iki kitabın kitapla aynı adı taşıyan bölümleri).

zaman kurgusu yönüne dair tespitler için de anahtar olacak zaman bildiren ifadeleri tespit ve tasnif ederek bir “zihniyet” çözümlemesine ulaşmaya çalışacağız.

Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Zaman Bildiren İfadeler

Bir romandaki/hikâyedeki zamana ait bilgilendirmeler yahut tanımlayıcı nitelermeler yazar tarafından çok değişik ifadelerle yapılabilir. Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde⁵ tespit ettiğimiz ve bir zihniyet çözümlemesine malzeme olacağını düşündüğümüz zaman bildiren ifadeleri kendi çerisinde şu tasnifle yorumlayacağız:

1. Tabiata/ Mevsimlere Göre Zaman İfadeleri: Tabii Zaman
2. Tecrübeye Dayalı Zaman İfadeleri: Mevsim İçinde Özel Zaman(lar)
3. Tabii Zaman Birimi Olarak Günlük Zaman
4. Önemli Olan “Zaman” Değil “Olan”: “*Yekpâre geniş bir an*”dan Herhangi Bir “Zaman”da
5. Tabii Zamanda Görülen: Ahenk, Ritim, Birliktelik, Rahmet, Güzellik...
6. Tabii Zamanın Teklifi: Birlikteliğe, Ahenge Katılmak
7. Tabii Zamana/Düzene; “Adetullah”a Muhalefet: Kaybolan Huzur ve Bereket
8. Tabii Zamanın Söylediği: *Bu Böyledir*; Gelen Gider, Doğan Ölür

1. Tabiata/ Mevsimlere Göre Zaman İfadeleri: Tabii Zaman

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde sık rastladığımız zaman ifadelerinin başında insanoğlunun çok eski zamanlardan beri kullandığı, yıl içinde tabiattaki ana değişimlere göre adlandırılan; mevsimlere karşılık gelen zaman ifadeleri gelir. Günümüzde daha çok “ilkbahar, yaz, sonbahar, kış” ifadeleriyle karşılanan bu zaman ifadelerini yazar daha çok geleneksel ifadedeki haliyle kullanır: İlkbahar için yalnızca “bahar”, sonbahar için “güz” der Mustafa Kutlu. Yine “ilk yaz, son güz” yazarın kullandığı zaman ifadeleri arasındadır:

“Bir güzel bahar günüydü” (ZH, 39). “Leylakların, zambakların bahçelerden fıskırdığı, baharın başa vurduğu günlerden birinde kasabamıza lunapark geldi” (UH, 76).

“Kardeşim ablam için mor sümbül topluyordu. Her yan çimene-çiçeğe kesmişti. Ah bu bozkırın kısa süren baharı” (AK, 109).

“Bozkır’ın kısa sürecek baharı patladı. ... Havalarda biraz ısınınca turnalar sökün eder. Sanki hasret kavuşturan gibidirler. Köyün üzerinden bütün o içli türküleri, gözyaşlarını yüklenip katar katar geçerler” (s.114, BÖ). “Mevsim ilk yaza dönmüş, fidanlar çiçeğe durmuştu” (BÖ, 123). “Demek ilkyaz bir süre sonra her köşeden ‘gel, gel’ diyecekti. Bir süre sonra filbahriler, hanımelleri, güller peş peşe açacak, ıhlamların gövertili gölgeleri serin serin esiverecekti” (Yİ, 17)

“Uzatmayalım, Recep Efendi de bir güz günü iki yorgan bir döşek, neyi var neyi yok yükleyip büyük şehre iniyor” (RP,14). “Güz günleri. Şurup gibi günler” (RP, 128). Yağmurun kızıl yapraklara ağır ağır döküldüğü bu güz günlerinde...” (BÖ, 65-66). “Sonbahardı, leylekler göçüyor, gazeller dökülüyordu. Üşüdüm, ellerim cebimde kendimi yollara vurdum” (UH, 53). “Son güz erişmiştir artık. Ufuklar küle belenmiştir” (BÖ, 65).

Bu ifadelerde çoğu zaman, mevsimi/zamanı gösteren sözler mevsimle meydana gelen değişimlere işaret eden ifadelerle birlikte kullanılır. Bahar; leylaklar, zambaklar bahçelerden fıskırır, turnalar sökün eder, fidanlar çiçeğe durur. Güz; yağmur kızıl yapraklara ağır ağır

⁵ Mustafa Kutlu'nun metinde kullandığımız hikâye kitaplarını şu kısaltmalarla verdik: AK: *Arka Kapak Yazıları*, AY: *Anadolu Yakası*, BB: *Bu Böyledir*, BÖ: *Beyhude Ömrüm*, HB: *Huzursuz Bacak*, HG: *Hayat Güzeldir*, HT: *Hüzün ve Tesadüf*, RP: *Rüzgarlı Pazar*, S: Sır, TS: *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*, YA: *Yokuşa Akan Sular*, Yİ: *Yoksulluk İçimizde*, YT: *Ya Tahammül Ya Sefer*, UH: *Uzun Hikâye*, ZH: *Zafer Yahut Hiç*.

Yazarın hikâyelerinden yaptığımız kimi alıntılarda esas metinde alt alta/farklı satırlarda dizilmiş artarda gelen cümleleri yazının hacmini artırmamak için aynı satırda verdik.

dökülür, gazeller dökülür, leylekler göçer, ırmağın suyu titreye titreye çekilir, toy kuşları turnaların peşine takılır.

Mustafa Kutlu'nun daha çok *bahar* ve *güzden* bahsettiğini, bu mevsimlerde tabiatta meydana gelen değişimlere dikkat çektiğini görüyoruz. Bu bir anlamda, mevsimler üzerinden insanın dünya macerasının mahiyetini hatırlatmaktır. Bahar; doğum, gençlik, canlılık, büyüme; güz ise ihtiyarlık, dünya macerasını tamamlama, ölüm demektir.⁶

2. Tecrübeye Dayalı Zaman İfadeleri: Mevsim İçinde Özel Zaman(lar)

Mustafa Kutlu mevsimlerin içerisinde, o mevsimde meydana gelen belli olayların zamanlarını modern tespit/ölçme birimleriyle değil, tabiatı gözlemeye, tecrübeye dayalı tespit ifadeleriyle dile getirir. Mesela bir iğde ağacının çiçeklenme zamanı, tabiatdaki değişimi gözlemleyen şu ifadelerle tespit edilir: “Onun tek mevsimi vardır: Mayıs’ı Haziran’a bağlayan hâneberdüş bozkır keşişlemelerinin yaylaları usul usul ısıttığı demlerde, açık yeşili gümüleşen yapraklarının arasında uçuk sarı açan küçük küçük çiçekleriyle cümle nebatata hükümran olur” (RP, 8-9). Bir iğde ağacının açmasının, özel bir dikkatle gözlenen ve edebi olarak söylenen zaman ifadesiyle tespit edilmesi gibi (“Mayıs’ı Haziran’a bağlayan hâneberdüş bozkır keşişlemelerinin yaylaları usul usul ısıttığı demler”) yazarın hikâyelerinde mevsimler ve mevsimler içindeki değişimler tabiatdaki varlıklara yansımalarıyla ifade edilir. Mesela baharın beklendiğini, baharın yaklaştığını gösteren ifadeler şöyledir:

“Şu karlar bir erise, çiğdem-çiçek çıkıverse atlayıp giderim” (BÖ, 200). “Eski hesap Mart dokuzunu, fırtınaları atlatmıştık. Çimen Dağı’nın karı çözülmüş, çaylar dereler

⁶ Yazarın haftalık gazete yazılarında baharda “bahar”, güzde, “güz” yazıları yazdığını görüyoruz. Mesela, *Bahar Temizliği*’nde “bahar”ın “yenilenmek”, “doğum” olduğuna dikkat çeker: “Bahar temizliği ‘yenilenmek’ için yapılan bir hazırlıktır. Kışın isinden-pasından kurtulma isteğidir. Kış deyince uyku, bahar deyince uykudan uyanmayı hatırlarız. Kışa haksızlık yapmayalım, o aynı zamanda bir tefekkür ve mayalanma dönemidir. Baharla birlikte çimenler çıkar, her yan yeşile keser; gelincikler, papatyalar açar, dünya bir “yeni gelin” gibi süslenir. Niçin? Elbette ki doğum için. Tomurcuk patlar ve dünyamıza bir çiçek (çocuk) gülümser. Her çiçek bir tohum gizler. Ağaç kurusa da, öz tohumun içindedir. O tohum gün gelir toprağa düşer, yeni bir ağaç yeşerir, nesil devam eder. Dünya kuruldu kurulu bu böyledir. Yeryüzü, canlılar, sürekli ‘yenilenir’” (Yeni Şafak, 28.4.2010) *Bahar Yazısı*’nda ise modern insanın tabiatın, mevsimlerin diline aldırış etmediği söyleyen yazar, hikâyelerindeki bakış açısı/zihniyetle tabii zamana, bahara dikkat çeker. “Bahara çıkma”nın anlamını okurla paylaşır, şükreder. “Köprülü Kütüphanesi'nin bahçesine giriyorum. ... Bina çepeçevre ortancalar ile kuşatılmış. Yakında bunlar mavi-beyaz-mor-ebrulü salkımlardan oluşan koca çiçeklerini açarak orayı bayram yerine çevirirler. Ben şimdilik çimenler arasındaki bodur papatyalarla konuşuyorum. - Demek bahar geldi ve açırverdiniz. - Ya! Şükür kavuşturana. ...Eskilerin dilinde "Bahara çıkmak" diye bir tabir vardır. Kıştan, kardan, yokluktan, kıtlıktan, soğuktan, hastalıktan kurtulup selamete kavuşmaktır bu. İnsan için de, hayvan için de kullanılır (Yeni Şafak, 18.4.2007).

Geçen güz yazdığı *Güz* başlıklı yazıda “‘Sonbahar’ kelimesinden ziyade ‘güz’ demeyi seviyorum. Yerine göre her ikisini de kullandığım olmuştur ama, ‘güz’ başka.” (Yeni Şafak, 21.11.2012) diyen Kutlu’nun bir önceki güz de yine bir güz/sonbahar yazısı yazdığını görüyoruz: *Sonbahar Yazısı*. Bu yazıda “güz”e yüklediği anlamdan, “güz”ün bize söylediklerinden bahseder: “Güz geldi geçiyor. Severim sonbaharı. Ölümü hatırlatır. Biz de düşen bir yaprak gibi vakti gelince kara toprağa düşeceğiz. Güz bizi öte dünyaya yaklaştırır. “Her şey fâni” deriz. Dünyaya attığımız düğümler gevşer.” Daha sonra “Bir kitabımda eski dünyadan bahsederken şöyle bir güz tasviri yapmışım” diyerek, kitabın ismini vermeden bu yazıda da kullandığımız *Beyhude Ömrüm*’deki (s.65) güz tasvirini alıntılar.” (Yeni Şafak, 9.11.2011). *Bahar Temizliği*’nde “Kışa haksızlık yapmayalım, o aynı zamanda bir tefekkür ve mayalanma dönemidir.” (Yeni Şafak, 28.4.2010) diyen Kutlu’nun hikâyelerinde zaman zaman kış tasvirleri görüyoruz. Ancak onun hikâyelerinde “yaz”a dair değerlendirmeler çok azdır. *Zafer Yahut Hiç*’te Ferit’i Tepeköy’e “Sıcak, tozlu, yapış yapış bir gün”de (s.5), bir yaz günü gider. Yaz’a dair benzer ifadeler yazarın “Yaz’ı sevmem. Kara, sıvaşık bir mevsim. Çok terliyorum. Kum ve plaj denizle birleşse de benim işim yok onlarla. Beni yaylalara atın” dediği *Güz* yazısında da vardır.

coşmuştu.” (BÖ, 101). “Kar başını alıp Çimen Dağı’nın tepelerine doğru gitti; çiğdem çıktı. Kara toprak göğsünü-bağrını açıp güneşin önünde gerinmeye durdu. Güzden ekilen ekin uçları utana-sıkıla gün ışığına kavuştu, çimen çiçek zamanı geldi. Kazmayı, küreği kapıp; çoluğu çocuğu toplayıp kendimi bahçeye dar attım. Dallara su yürümüş, beklenen gün gelmişti.” (BÖ, 112).

Gelen bahar tabiattaki gözlemlerle anlatılır. Baharda nelerin olacağı önceki gözlemlere/tecrübelere dayanarak söylenir:

“Melekler ... işte yine baharı patlattılar. Önce iğdeler çiçek açtı, ardından erguvanlar. Erguvanlar her yanı baygın kırmızıya boyadılar. Daha sonra akasyalar açacak; sümbüller, nergisler. Koca karaağaç yapraklarını yayacak. Kırlangıçlar saçaklara yuvalarını kuracaklar. Ballıbabalar, papatyalar, tüm kır çiçekleri, yahu burası şehrin göbeğidir; betonun, asfaltın, demirin, çeliğin mekânıdır demeden, üstlerinden gelip geçen eksoz dumanlarına, toza-toprağa aldırmadan fişkiracaklar. Beyaz bulutların arasından leylekler geçip gidecek” (RP, 49-50). “Sonra ansızın bir sabah bahar çıkageldi. Bir kardelen toprağı vardı. Ardından sarı çiğdem, nevrüz ve dağ lalesi” (AK,108).

“Bozkırın baharı kısacık olur. Yağmurlar yağıp gittikten, güneş anaç toprağı ısıtmaya başladıktan, boz sakallı çayır kuşları ötmeye başladıktan sonra. Susuza ekilen ekinler boy verir. Gelincikler falan açar. işte hep bildiğimiz şeyler: *Kelkitin altı bağlar / Kız söyler gelin ağlar*. Gülün ömrü de kısadır. ...Bozkırın gecesi başlar. Yıldızlar gökyüzünden sarkar. Harman yerinde oturan çocuklar ellerini uzatsalar bu yıldızları tutacaklarını sanırlar. Her çocuğun bir yıldızı vardır. ...Tuhaf bir manzaradır. Eski dünya. Ekinler biçilir, dikenler kurur.” (HT, 40-42). “Demek ilkyaz bir süre sonra her köşeden ‘gel, gel’ diyecekti. Bir süre sonra filbahriler, hanımelleri, güller peş peşe açacak, ıhlamurların gövertili gölgeleri serin serin esiverecekti” (Yİ, 17).

Baharın gelişi gibi sonbaharın; yazarın genellikle tercih ettiği ifadeyle “güz’ün gelişi de tabiata dair gözlem ifadeleriyle verilir:

“...Güz geldi geçiyor, yakında kar düşmeye başlar” (BÖ, 49). “Havalar serinlemişti. Yapraklar dökülüyor, kuşlar göçüyordu” (BÖ, 192). “Meşelerin yaprakları kan-kızıla çalar, palamutlar dolu gibi yağar yarlardan, yarpuzlar kurur. Toy kuşları turnaların peşine takılır, boz perçemli çayır kuşlarının sesi ansızın kesilir. Derenin suyu titremeye başlar. Son güz erişmiştir artık. Ufuklar küle belenmiştir. Geceler uzar gider, gönüllere bozartı düşer, bağlar yaprağını döker. Denkler tutulur, tahta bavulların ipleri çekilir, gurbetçiler birer ikişer yola düşer. Yağmurun kızıl yapraklara ağır ağır döküldüğü bu güz günlerinde...” (BÖ, 65-66). “Meşelerin yaprakları kan-kızıla çalar, palamutlar yağmur gibi yağar yarlardan, yarpuzlar kurur. Toy kuşları turnaların peşine takılır. Irmağın suyu titreye titreye çekilir. Deli poyraz azgınlaşır. Güz gelir. ...Yapraklar bir bir düşer, dağları tipi tutar, çimen çiçek görünmez olur, yaylaların şenliği biter. Akşam olur, gün yıkılır, derin derelere karanlık iner. Dağların doruklarından sini gibi bir ay, ağır ağır yükselir” (AK, 98-99).

Yazarın hikâyelerinde yer alan “kış” mevsimini işaret eden birkaç ifadeye bakalım: “Kuşlar göçer. Yaprak dalından düşer. Poyraz yağmurla birleşip şemsiyeleri uçurur. Ardından tipi gelir. Camlar buz tutar. İki küçük yurt çocuğu buz tutan camları hohlayarak dışarıyı görmeye çalışıyorlar. Kar tepeleme yağmıştır” (ZH, 43). “Yağmurla karın karışık yağdığı; puslu, soğuk, karınlık günlerde Rüzgârlı Pazar’ın rüzgârı daha bir sert eser, iliklerine işler insanın. Şapkacı Bacı böyle bir günde öldü” (RP, 155-157). “Tipi-boranın estiği, kuşların kondukları dallardan pıtır pıtır akça karın üzerine düştüğü, deli poyrazın tu diyenin dudağını kestiği bir zemheri ayında köyde belirdi. Elde asa, sırtta aba, eskinin Diyar-ı Rum dervişleri gibi çıkagelmişti” (BÖ, 35). Yazarın kış ile ilgili ifadelerinde de gözleme, tecrübeye dayalı bir bakışın hakim olduğunu görüyoruz. Modern ölçme birimleri bu ifadelerde yer almıyor.

İnsanın belli zamanlarda yaptığı belli işleri olduğu gibi, Mustafa Kutlu, tabiatta belli zamanlarda belli işlerin olduğuna dikkat çeker. Baharda “Önce iğdeler çiçek açtı, ardından

erguvanlar. Erguvanlar her yanı baygın kırmızıya boyadılar. Daha sonra akasyalar açacak; sümbüller, nergisler. Koca karaağaç yapraklarını yayacak. Kırlangıçlar saçaklara yuvalarını kuracaklar. Ballıbabalar, papatyalar...” (RP, 49-50). Güzde, “Meşelerin yaprakları kan-kızıla çalar, palamutlar yağmur gibi yağar yarlardan, yarpuzlar kurur. Toy kuşları turnaların peşine takılır. Irmağın suyu titreye titreye çekilir. Deli poyraz azgınlaşır.” (AK, 98-99). Dikkat edilirse anlatıcının belli bir zaman içinde olabilecekleri ard arda sıraladığı görülür. Bu sıralama, bu üslup; söz konusu zaman diliminde sayılamayacak kadar çok şeyin olduğuna da işaret eder. Bütün bunlar tabiatla hep ola gelen şeylerdir. Devam ede gelen, tekrarlanan bir düzenin işlemedir.

3. *Tabii Zaman Birimi Olarak Günlük Zaman*

İnsanoğlunun zamanı ayırmada, ölçmede yüzyıllardır kullandığı birimlerden birisi de “gün”dür. Zamanı ölçen modern birimlerinin “gün”lük birimden daha kısa ölçme birimleri üzerinde çalıştığı görülür: Saat, dakika, saniye, salise... Yıl içindeki zamana ait değişimlerini mevsimlerle ifade eden Mustafa Kutlu, gün içindeki bir zaman dilimini ifade etmek için saat, dakika gibi modern ölçme ifadelerini pek kullanmaz. Yazar “gün”lük zaman içindeki zamansal değişimleri, “gün” den daha alt zaman birimlerini yine gün içindeki tabii gözlemler, kimi geleneksel ifadeler ya da bir müslümandan gün içerisinde yapması istenen belli ibadetlerin zamanını gösteren ifadelerle karşılar:

“Bütün bunlar olup biterken ben bayağı yorulmuşum. Kuşluk da geçip gitmiş” (BÖ,49). “Gün batmış, Dürümcü Baba’nın taka minibüsü gelmiştir” (RP,133). “Duran Demir işte bu hengâmenin ortasında. Suyu düşmüş bir saman çöpü. Gün yıkılır, akşam olur, kulağı kırıstedir artık” (RP,31). “Gün yıkılıp gitmiş, ikindi serini çökmüştü” (BÖ,53). “Sabah namazının önüsüne bülbüller ötmeye başlar. Gün ışıdıktan sonra saka, ispinoz, kuyruk sallayan, ardıç kuşu, arı kuşu hepsi birbirine karışır” (BÖ,174). “Karın karşı yatan dağların doruklarına düştüğü, deli poyrazın köyü kenti buz kesmeye başladığı bir gün; ikindi ile akşamın arasında suyu buldum” (BÖ,81-83).

“Gün”lük zaman içersinde daha özel/belirli zamanları gösteren zaman ifadeleri, o zaman dilimindeki tabii değişimi gösteren gözleme/tecrübeye ait ifadelerle birlikte verilir:

“İkindiyle akşamın arası. Öyle de kısadır ki bu vakit, birden gün yıkılır, derin derelere kılıç gibi gölgeler iner” (BÖ, 209). “Hafif bir esinti çıkıyor. Gece yarısından sonra çıkar bu. Cırcır böceklerinin sesi kesiliyor” (BÖ, 27). “fecirle birlikte buna bülbüllerin âhengi katılmış” (HT,18).

4. *Önemli Olan “Zaman” Değil “Olan”: “Yekpâre geniş bir an”dan Herhangi Bir “Zaman”da.*

Geleneksel anlatılar “zamanı blok olarak ve soyut işaretlerle” verirler ve “okuyucunun zihinsel yoğunlaşmasının daha çok vaka üzerinde” gerçekleşmesini isterler (Tekin 2004:112-113). Kur’an-ı Kerim’de de geçmiş olaylar (peygamber kıssaları) ya da gelecekte olacaklar (kıyamet) anlatılırken belirli bir zaman tespiti verilmeden olay/olan-olacak üzerinde durulduğu, muhatabın dikkatinin zamandan çok olana ve olacağa çekildiği görülür.⁷

⁷ Bir olayın ne zaman meydana geldiğinin değil de olayın kendisinin, olaydan çıkarılacak dersin, kıssadan hisse çıkarmanın önemli olduğunu Kur’an-ı Kerim’in anlatımında da görüyoruz. Peygamber kıssaları anlatılırken “zaman”dan çok olay üzerinde durulur. Mesela Hz. Nûh’un başından geçenlerin anlatıldığı değişik surelerdeki birkaç ayet şöyledir: “Size sizden önce gelip geçenlerin haberleri gelmedi mi? Nûh, Âd ve Semud kavminin ve onlardan sonrakilerin ki ayrıntılarını ancak Allah bilir...” (İbrahim, 9) “Haberiniz olsun ki Biz Nûh’u ‘kendilerini elim bir azap gelmeden önce kavmini uyar!’ diye kavmine gönderdik. Dedi ki ‘Ey kavmim haberiniz olsun, ben size açık bir uyarıcıyım! Şöyle ki Allah’a kulluk edin, O’ndan korkun ve bana itaat edin!’” (Nûh, 1-3). “Bir de onlara Nûh’un kıssasını oku: Bir vakit kavmine demişti ki : ‘Ey kavmim, benim aranızda

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde bir olayın oluş zamanının belirtilmesi gerektiğinde ya geleneksel zaman birimleri de olan zaman belirten ifadeler (bahar, güz, sabah, akşam vb.) ya da olay zamanını belirgin bir sınırlamayla belirtmenin çok da önemli olmadığına işaret eden "genel" bir zaman ifadesi kullanılır.

"Epeyce bir zaman önce. Üç delikanlı kendi yaşlarında bir genci, ana caddede, bir pasajın önünde kıyasıya dövüyor" (ZH, 102). "Bir tarihte okur-yazar olanların toplandığı, adına Âşıklar Kahvesi denilen bir mekâna takılmıştık" (RP,144). "Yıllardan bir yıl çok kar yağdı. Yol-iz kapandı" (BÖ,137). "Gen günler ömürsüz olur. Uzatmayalım. Karısı bir bahar kasabanın karakolunda görevli bir jandarma gediklisi ile kaçmış" (BÖ,24). "Ben o zamanlar on altı yaşındaydım, lise birde. İnce uzun bir oğlan" (UH, 7). "Tayin edilen vakit-saat geldi çattı. Rüzgarlı Pazar'ın bir ucunda bulunan koca karaağacın altına uzun bir masa kurulmuştu" (RP, 176). "Beklenen vakit-saat çıkageldi. Namazdan sonra, daha cemaat dağılmadan caminin kapısı önünde Muhtar'la karşılaştık" (BÖ, 87). "İne-çık, döne-dolaşa bir zaman gittiler. Yol şose, döküntü minibüs sarsıyor" (ZH, 9). "Hani derler ya: Aradan çok yıllar geçti" (BÖ, 203).

Daha belirgin, daha dar bir zaman ifadesi kullanıldığında da bu ifadeler genişletilir; yani zaman dar bir "an" gösterecek şekilde parçalanmaz. Bu durum sanki "zaman"dan çok "yapılan", "olan"ın daha önemli olduğuna işaret eder: "Şubat sonu", "şubatı marta bağlayan"; "temmuz sonu" "temmuzu ağustosla bağlayan" günlerdir; ya da "Mayıs'ın bilmem kaçır":

"Adamın duru-durağı kalmamıştır. Şubatı Marta bağlamaya görsün, 'Gidelim artık' diye tutturur" (BÖ, 21). "Çukurdaki tarlayı biçiyorduk. ...Cenab-ı Hak rahmetini esirgemedi bizden; ekinler iyi, neredeyse bele vuracak. Güneş tepemize dikilmiş. Sarısıcak bastırıyor, Temmuz'u Ağustos'a bağlayan günler" (BÖ,5). "İğde kokusuna tutunmuş gidiyordum. Hazirana yakın, Mayıs'ın bilmem kaçır" (RP, 7).

5. *Tabii Zamanda Görülen: Ahenk, Ritim, Birliktelik, Rahmet, Güzellik...*

Mustafa Kutlu'nun zaman ifade eden anlatımlarına dikkat edildiğinde genellikle söz konusu zamanda tabiatta neler olduğu genelleştirici birkaç tespitle gösterilir. "Sabah, akşam, bahar, güz..." denmişse bahsedilen bu "zaman/an"da tabiatta olanlara işaret edilir. Bu işaret, söz konusu "zaman"ın yalnızca hikâye karakterine ait, onun yaşamakta olduğu/yaşayacağı bir zaman/an olmadığını; hikâye karakterinin, bitki-hayvan tabiattaki bütün canlıların birlikte yaşadıkları bir zaman olduğunu söyler. Mesela "gece yahut sabah", olayı yaşayan karakterin zamanı bitki ve hayvanlarla birlikte yaşadığı bir "zaman"dır:

"Vakit ilerlemiş, gecenin ortası yaklaşmış... Hava temiz, yıldızlar yere inmiş, bir de mehtap, tadına doyum olmaz. ...İshak kuşu kesik kesik ötüyor, ayrıca gecenin cırcırları" (ZH, 111). "O günün gecesi ben uykuyu kaybettim. ...İshak kuşu öttü. İçim burkuldu." (BÖ, 17). "Hafif bir esinti çıkıyor. Gece yarısından sonra çıkar bu. Cırcır böceklerinin sesi kesiliyor. Cıgaranın dibini açık pencereden atıyorum" (BÖ, 27). "Tunç lüleden gürül gürül, serin serin akıyormuş su. Minik çeşmenin duası bu su sesi kisvesinde geceler boyu sürer, fecirle birlikte buna bülbüllerin âhengi katılmış" (HT,18).

"Sabah namazından sonra kayanın oraya indim. ...Bu defa yeşilliğin, yosunun, otun-çalının çok olduğu tarafa yanaştım. Yâ Allah deyip giriştim. Ezilen otun-kökün kokusu bir hoş. Güneş ağır ağır mor dağların ardından doğuverdi. Bir çift keklik öttü. (BÖ, 62). "Sabah

oluşum ve Allah'ın âyetlerini hatırlatışım size ağır geliyorsa, bilin ki, ben Allah'a güvenip dayanmışımdır..." (Yunus, 71) "Andolsun ki vaktiyle Nûh'u kavmine gönderdik. Nûh onlara: 'Ben size azabın sebeplerini ve kurtuluşun yollarını açıklayıcı bir uyarıcıyım" (Hûd, 25). Kur'ân'da, kıssalar anlatılırken kişi, zaman, mekan ve olayın diğer ayrıntılarına yer verilmemesi konusundaki bk.: Ahmet Çelik, "Birey ve Toplumun Islahı Açısından Kur'an Kıssaları", *Atatürk Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, Erzurum, 2004, s.55, 58-59. Yazıyı görmeme vesile olan D.Ali Tökel hocama teşekkür etmek isterim.

namazının önüsıra bülbüller ötmeye başlar. Gün ışıdıktan sonra saka, ispinoz, kuyruk sallayan, ardıç kuşu, arı kuşu hepsi birbirine karışır. ..Sade kuş milleti değil bahçemiz her türlü hayvana yuva oldu. Pınarın ayağında, kaya kovuklarına yuva kuran bir kirpi, gün batımı ile beraber yavrularını ardına takıp gezintiye çıkıyor...” (BÖ, 174). “O gece ahşap kokulu odada misler gibi bir uyku çektim. Sabah bülbül sesiyle uyandım. Abdest alıp namaz kıldım. Balkona çıkıp güneşin doğuşunu seyrettim. Az sonra Âdem Efendi’nin eşi dumanı tüten bir bardak süt ile çıkagelir” (HB, 163). “Takımı taklavatı katıra yükleyip ıslak kayaya vardığımda tan ağarmak üzereydi. Ağartı kayaya yapışık yosunlara, küçük yeşil otlara, otların üzerindeki şebnemlere koyu yeşil bir parlaklık vermişti. Kayanın altındaki karamuk, kuşburnu, yarpuz kümesinden birkaç kuş fırladı. Kanat sesine bey pınarı yöresinden bir keklik sürüsü: Kakubak, kakubak, kak... diye cevap verdi” (BÖ, 33).

Mevsimler de “insan, hayvan, bitki” tabiattaki birlikteliğin; birlikte değişimin adıdır: Mesela bahar: “Önce iğdeler çiçek açtı, ardından erguvanlar. Erguvanlar her yanı baygın kırmızıya boyadılar. Daha sonra akasyalar açacak; sümbüller, nergisler. Koca karaağaç yapraklarını yayacak. Kırlangıçlar saçaklara yuvalarını kuracaklar. Ballıbabalar, papatyalar, tüm kır çiçekleri, yahu burası şehrin göbeğidir; betonun, asfaltın, demirin, çeliğin mekânıdır demeden, üstlerinden gelip geçen eksoz dumanlarına, toza-toprağa aldırmadan fişkiracaklar. Beyaz bulutların arasından leylekler geçip gidecek” (RP, 49-50).

Mesela güz: “Meşelerin yaprakları kan-kızıla çalar, palamutlar yağmur gibi yağar yarlardan, yarpuzlar kurur. Toy kuşları turnaların peşine takılır. Irmağın suyu titreye titreye çekilir. Deli poyraz azgınlaşır. Güz gelir... Yaylacılar sürüleri indirirler. Çan sesleri gece boyu inim inim iniler; uzar gider içine işler adamın. Kavallar susar, ırmağın türküsü ağıda döner. Ufuklar küle belenir, güllere gönüllere bozartı düşer. Güz gelir... göçler toplanır, denkler kurulur, tahta bavulların ipleri çekilir. Yaprakları bir bir düşer, dağları tipi tutar, çimen çiçek görünmez olur, yaylaların şenliği biter. Akşam olur, gün yıkılır, derin derelere karanlık iner. Dağların doruklarından sini gibi bir ay, ağır ağır yükselir” (AK, 98-99).

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde zaman ifade eden sözler genelde tabiattaki değişimi gözleme dayalı ifadelerdir. Zaman belirten ifadelerinin de yer aldığı tabiata dair bu gözlem ifadeleri tabiatta; kainatta devam ede gelen, devam edecek olan bir düzene, ritme; düzen ve ritmin meydana getirdiği “ahenk”e işaret eder. Bu ahengin içerisinde insan, bitki, hayvan bütün canlılar birlikte vardır. Mustafa Kutlu, zaman ifadelerinin de içinde olduğu pek çok yerde bu ahenge dikkat çeker.⁸ Bu ahengi sağlayan biri olduğunu söyler: Ahengi sağlayan, ahenge katılan her şeyin yaratıcısı Allah’tır. “Zaman”ı da düzenleyen işler, O’nun iradesiyle, melekler tarafından düzenlenir: “Melekler sadece Duran için inmiyor yeryüzüne. İşte yine baharı patlattılar. Önce iğdeler çiçek açtı, ardından erguvanlar.” (RP, 49-50).

6. *Tabii Zamanın Teklifi: Birlikteliğe, Ahenge Katılmak*

⁸ Mustafa Kutlu, gazetede köşesinde de ahenk konusuna, mevsimlerin de ahengin bir parçası olduğuna, bu söylediğine dikkat çeker. İnsanın ahenge karşısında ne yapması gerektiğini hatırlatır: “Cenab-ı Hak kainata mucizevî olarak bir ritim (âhenk) bahşetmiştir. Bunu keşfetmek, kainat kitabının anahtarını elde etmek demektir. Bu âhenge katılan kaniatin kitabını, sanatla-bilimle-zikirle okur. Gezegenler kendilerine tayin edilen yörüngede yüzmektedir. Dünyanın, ayın hareketleri bunun gibidir. Mevsimler dahi öyledir. Gece olur, gündüz olur, yağmur yağar, güneş açar; bunların her birinin bir hikmeti vardır. Ahenk atomun içinde de devam eder. Biz bu mucizeyi ne kadar anlar, ne kadar ölçeriz? Bize nasip olduğu kadar. Cenab-ı Hak kalb-i selim ile tefekkür edene, bilimle uğraşana, sanatçıya bu hususta sayısız kapılar, işaretler, yollar bağışlamıştır. Bunların birinde merhale kateden bir icat yapar, bir şey bulur, bir eser vücuda getirir. Seviniş şükretmesi gerekir. O bulmamış, ona cehtinin mükafatı olarak buldurulmuştur. Hayretten hayranlığa uçar. Yunus Emre bu durumu şiirlerinde çok dile getirmiştir” (*Ritim*, Yeni Şafak, 1 Ağustos 2012).

Yazarın hikâyelerinde insan, bitki, hayvan, hava, toprak, su... arasında “aheste beste” devam eden ahengin “zaman” yavaşlatılarak/durdurularak resmedildiği tablolar vardır. Bu tablolarda ahenk içinde birlikte olmanın verdiği bir güzellik görülür. Aşağıya özetleyerek aldığımız bu tablolardan birinde “aheste beste” ilerleyen “zaman”da bütün varlık birbiriyle barışıktır, birbirlerine “selam” verir. Bu, “zaman”ı durmadan bölen, parçalayan ve sayan modern birimlerin de (“akrep” ve “yelkovan”ın) imrenerek içine dahil olduğu “sulh ve sükunetten” mürekkep bir ahenktir:

“Zerdali dalında kızarıyor. Mavi gökte yaz güneşi, ağustos böcekleri bitmez-tükenmez şarkılarını sürdürüyor. Bu şarkılar sürdükçe kızarırmış zerdali. Ağaçların dibinde bir derecik şırıldıyor. Nanelerin, yarpuzların, kekiklerin yaprakları suya değişiyor. Derecik bu kokularla yüklenip, değirmen arkına doğru çayırda bir ceylan gibi akıp gidiyor. ...Aksakallı bir dede yüzünde bir gülücük, kucağında bir torun, merkebine binmiş aheste beste geliyor. ...Değirmen arkı nane kokulu suyunu etrafına eleğimsağmalar püskürterek tahta pervaneye boşaltıyor. ...Kabarıp bele vurmuş, pembe çiçeklerini patlatıp gövermiş korunga tarlasının ortasında, omuzda kürek, ağızda bir neşeli türkü bir delikanlı yürüyor ...Çocuklar böğürtlen topluyor yol kenarında. Elleri ağızları böğürtlen kokuyor. Gözbebeklerinde böğürtlen parlaklığı. Servi kavaklar nazlı nazlı salınıyor, salkım söğütler saçlarını ırmağın suyuna uzatıyor. ...Gökyüzünde pamuk atağı gibi dalgın dolaşan bir iki bulut eğilip aşağıya bakıyorlar. Dede kasketini çıkarıp korunga tarlasını savuran delikanlıya sallıyor. Delikanlı küreği kaldırıp dedenin selamını alıyor. Böğürtlen toplayan çocuklar su kuşlarının, tırtıllar kelebeklerin, dağ lâleleri köstebeklerin, yalnız ardıçlar kınalı kayaların, ibibikler leylâkların, toprak damlı evler minarenin, çakıl taşları alabalıkların, tozlu yollar karıncaların selamını alıyor. Akrep bir böcektir, yelkovan bir kuş. Bu böcek ve o kuş da cemaata katılıyor. Neyin ne olduğu böylece apaçık anlaşılıyor. Görüldüğü gibi bir yanda sulh, öte yanda sükunet...” (HT 40-41)..

Varlık arasındaki ahenk yalnız yukarıdaki gibi resmedilen belli “zaman” parçalarında değil, her zaman vardır. Mesele bunu fark edebilmektir. İnsandan beklenen bu ahengin dilini fark etmek, bu ahenge katılmaktır. Mustafa Kutlu, yeri geldikçe bu hususu hatırlatır. Bu hatırlatmalardan en güzellerinden biri olay örgüsü ve karakterin iç dünyasındaki gelişim/değişimin neticesi çizgisinde *Beyhude Ömrüm*'de yapılır. Hikâyede, dünya bahçesinde gönlünce bir bahçe kurmak için dağ başında su arayan karakter, müslüman bir zihniyete işaret eden ifadelerle belirtilen bir zamanda (“ikinci ile akşamın arasında”, “Akşam ezanının önüsıra”) dünyadaki ahengi, bu ahenk içinde insanın yeri ve görevini fark eder:

“Karin karşı yatan dağların doruklarına düştüğü, deli poyrazın köyü kenti buz kesmeye başladığı bir gün; ikinci ile akşamın arasında suyu buldum. Kaya çatlaklarından birine sapladığım demir çiviye varyoz sallıyordum. Çivi birden kayaya gömülüverdi. Aman Allahım... Bulduk mu acaba? Kalbim küt küt atmaya başladı. Çiviye iki varyoz daha attım. Dibinden ince bir fıskiye gibi fişkırdı. Su... Su be su!... ..Varyozu atıp kibleye karşı diz üstü çöktüm. Allah’a şükrettim. Sonra başımı eğip suya yüzümü tuttum. Buz gibiydi. Küçük, duru, sevimli, bir cılga su. Zorlansa övendire kalınlığına varacak. Bir zaman öyle kalmışım, gözyaşlarım suya karışmış. Ardından abdest alıp iki rekât namaz kıldım. Cenab-ı Hak içimdeki düğümü çözmüş, ufkumu açmıştı işte. Bundan gerisi kolay. Çiviye yerinden çekince fişkırmaya durdu. Yeniden varyoza yapıştım. Akşam ezanının önüsıra suyu toplayıp, demir çivi ile açtığım taş oluktan akıttım. ..İşte su diye bir şey vardı dünyada. Su sesi vardı. Şu oturduğum toprak, sırtımı verdiğim kayalar vardı ...Dere aşağılarda günün son ışıkları ile pul pul yanıyordu. İki yanında söğütler, ılgınlar; içinde bıyıklı, kılçıklı kara balıklar vardı. Bütün bunlar niçin vardı? Rüzgâr bulutun, bulut yağmurun, yağmur suyun, su toprağın dilinden anlıyor. Suyun yokuşa aktığı, güneşin batıdan doğduğu görülmemiş. Âdemoğlu dayalı döşeli tıklar tıklar işleyen bir dünyanın ortasında. ‘Bize düşen aracılık diyorum içimden. Otu atın, eti itin önüne koyabilmek ’ (BÖ, 81-83).

İnsan hangi “zaman”da olursa olsun söz konusu “aracılık”a hizmet ettiği; suyun, havanın, toprağın diline kulak verip “tıkır tıkır işleyen” ahenge katıldığı zaman huzur bulacaktır. *Beyhude Ömrüm*’de Çavuş’un oğlu bu ahenge katılır. Mesele yapılan işin yalnız insanın kendisine değil, bütün varlığa hayır getirmesidir: “Şu avuç içi kadar yeri, Allah’ın dönüp bakılmaz yabancı dağını nasıl da sevmeye başladım. Suyuna, otuna, taşına toprağına kendimi katacağım; börtü-böcek bayram edecek” (BÖ, s.83).

Ya Tahammül Ya Sefer’de İlhan, bu ahenk içinde kendini huzurlu hisseder: “İrmak beni yakaladı. Bazen eğilip sudan içtim, bazen belime kadar girip içinde dolaşım. Kendimi derin yarlara, çavlanlara, meşe yaprakları ile yarpuzların kokusuna bıraktım. Alabalıklar, toy kuşları ve çiğdemler gördüm. ...Dağ keçileri ile karşılaştım, kaya güvercinlerinin vahşi, tedirgin, çırpıntılı kalkışlarına bıraktım. Irmağa ve Veysel’e teşekkür etmeliyim” (YT 100-101). *Sır*’da Efendi, *Huzursuz Bacak*’ta Ömer, bu ahenge sığınır.

7. Tabii Zamana/Düzene; “Adetullah”a Muhalefet: Kaybolan Huzur ve Bereket

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde zaman belirten ifadelerle de yansıyan, zaman içinde devamlılık/süreklilik gösteren varlık arasındaki ahenk, (yazarın kullandığı ifadelerle) “Adetullah, Hududullah” çizgisinde devam eder. Var olan ahengi bozacak, yani “Adetullah’a, Hududullah’a ters işler yapan insandır. Söz konusu ahengin bozulmasına yol açacak işler yapan insan yeni bir zaman algısına sahip, “yeni” bir zihniyetin insanıdır. Varlık arasındaki ahenk her zaman vardır. Fakat yeni zihniyet için ahenge “aracılık” etmek, ahenge katılarak yaşamak değil, ahengi bozmak pahasına “kâr” elde etmek asıl amaç haline gelmiştir.

Ahenge uyarak yaşandığı “zaman”larda insan, bitki, hayvan huzur içinde olmuştur. İnsan basit bir şeyle bu ahenge aracılık edebilir, dahil olabilir. Mesela, yaptırılan bir “minik çeşme” ahenge aracılık eder: “Bu minik çeşmeyi vaktiyle bir sahibü’l-hayrat bodur minareli mescidin bahçe duvarına yaptırmış. İnsanın az, suyun bol olduğu zamanlar... Yıllar yılı mescidin cemaati, mahalle sakinleri, genç ihtiyar, çoluk çocuk, suyunu içip sahibü’l-hayrata dua etmiş. Garibe, yolcuya su vermiş minik çeşme; küçümen yalağından sokak köpekleri, kurt-kuş, börtü-böcek faydalanmış. ...Tunç lüleden gürül gürül, serin serin akıyormuş su. Minik çeşmenin duası bu su sesi kisvesinde geceler boyu sürer, fecirle birlikte buna bülbüllerin âhengi katılmış. Zamanla insan çoğalmış, su azalmış. Zaman da su misali akıp gidiyor güya” (HT,18).

Yaratılıştan beri devam eden ahengin, tabii düzenin insan tarafından bozulmaya başlama “zaman”ı yine içinde insan, hayvan, bitki, toprağın... bulunduğu bir zaman parçası resmedilerek gösterilir:

“Buldozerlerin dişleri toprağa saplandığı zaman...

Motor gürültülerinin yavru kuşları yuvalarından ürküttüğü zaman...

Ağaçların devrildiği, kayaların demir matkaplarla delindiği, suların önünün kesildiği zaman...

O durgun göl kenarında, kamışlıkta, akşam, balıkların ve su kuşlarının, rüzgarın ve titreyen çimenlerin, kertenkelenin, sincabın ve tarla kuşunun birlikte söylediği ilâhî ansızın kesildiği zaman...

Görüldü ki;

Ovayı bir baştan bir başa bıçak gibi kesen, geniş, kara, parlak, sıvaşık bir yol açılıvermiş...” (BB, 33).⁹

⁹ Yazarın zaman bildiren diğer ifadelerinde de yer yer olduğu gibi özellikle *Bu Böyledir*’deki bu zaman bildirme tarzı, bu üslup bize Kur’an-ı Kerim’in ve Dede Korkut Hikâyelerinin zaman bildiren kısa ve etkileyici ifadelerini hatırlatır: Kur’an-ı Kerim: “yer o sarsıntıyla sarsıldığında, yer ağırlıklarını çıkardığında, insan ‘Buna ne oluyor?’ dediğinde, o gün (yer) bütün haberlerini anlatır (Zilzal, 1-4) “Gök yarıldığında ve rabbini dinleyip haklandığında, yer uzatılıp dümdüz edildiğinde ve içindekileri dışa atıp tamamen boşaldığında ve Rabbini dinleyip haklandığında” (İnşıkak, 1-5). “O güneş düdüldüğünde, yıldızlar bulandığında, dağlar yürütüldüğünde,

Bu “geniş, kara, parlak, sıvaşık bir yol” insanların daha önce tarih boyunca yapmadığı şekilde tabiata müdahale eder. Artık zaman, yeni bir zihniyetin insanlara hakim olmaya başladığı zamandır. İnsanlar “kâr ve zarar” üzerinden konuşmaya başlarlar. Bu zihniyeti ve “gelecek zamanlar”da olacakları Yorgancı Hafız Yaşar sezer: “Sanıyorum toprak, bundan böyle toprak olmaktan çıkacak. Ağaca ağaç gibi bakmayan, toprağa toprak diyerek basmayan, adama da adam gibi muameleyi bırakacak” (BB, 35-36).

İnsanların tabii zamanın ahenginden koparak yaşamaya başladığı zamanlar gelmiştir artık. Tabii zamandan, kopmak tabiattan kopmaktır:¹⁰

“Büyü bozulmuştu. Artık boz sakallı çayır kuşunun sesi toprağın kokusuna karışmıyordu. Zaten boz sakallı çayır kuşu ile ardıç kuşunun seslerinin birbirinden ayırt edilmesiyle de kimse ilgilenmiyordu. Rüzgârın ne yandan eseceği önemini kaybetmiş, Mart dokuzu ile April beşi beklenmez olmuştu. Haliyle turnaların bölük bölük geçmesine aldırın olmuyor, kimseler dağdan şifa otu toplamıyordu” (BÖ, 137). Ahenk bozulunca “tabiatın kanununda, Adetullah”ta görülmeyen “güvercin avlayan martı”lar (AK, 12-15) görülmeye başlar. Hayatın hakikatini apaçık bir âyet olarak dört mevsim haykırıp duran”, “yapraklarının üzerinden bugüne kadar kaç metre küp zehirli gaz, kurum” geçmesine rağmen “her bahar çiçek açıp meyve veren” “Karaköy meydanı’nda, Akbank’ın önündeki armut ağacı”nı şehrin kalabalığından hiç kimse fark etmez (AK, 24-26).

“Mevsimler unutulmuş”tur artık. “Gündönümü, koçkatımı, bağbozumu, kırlangıç fırtınası, karakış, zemheri, hıdırellez ile çiğdem’in çıkması veya günlerin uzayıp kısalması fark etmez. Her şeyi örten bir uzun sessizlik” vardır (BÖ, 207). Böyle olunca sanki “insanlar sevincini kaybetmiştir.” “Hemen her iş sanki cebrî yapılıyor, sanki angaryaya” dönüşür; yapana bir şevk vermediği gibi neticesinde bir bereket” görülmez (BÖ,136-137).

Şu ifadelerde tabii zaman, kurulu ahenk içerisindeki insan ile modern, hesaplanan, bölünen zamanda, bozulan ahenk içerisinde yaşayan insanın durumu aynı zihin içerisinde gösterilir: “İrmağa doğru koşuyorduk. Hiçbirimizin yüz metreyi dokuz saniyenin, sekiz saniyenin, yedi saniyenin altında geçmek gibi bir niyeti yoktu. Üstümüzde mavi gök delinmemiş, altımızda yağız yer yarılmamıştı. Etrafta ne motor sesi, ne parfüm kokusu duyuluyordu. Gökdelenlerin gölgesi gönlümüzü karartmamıştı. Çevremizde ne çit, ne duvar, ne de ekonomik ambargolar vardı. Kimse yalan söylemeyi bilmediği için hava kirliliğinden habersizdik. Günler, geceler, mevsimler, yıllar bölünmemişti. Tayin edilen zamanın sapkın kelepçesi bileklerimize geçmemişti. ... İrmak bizi çağırıyordu. O tozlu yolda bu çağrıya doğru koşuyor, koşuyorduk. Terlemiş perçemlerimizden, çelimsiz bacalarımızdan, inip-kalkan göğsümüzden yükselen buğu. Evet işte o... Beşimiz bir aradayız. Toprak, su, hava, ateş ve biz...” (AK, 22-23).

kıyılmaz mallar bırakıldığında, vahşi hayvanlar bir araya toplandığında, denizler ateşlendiğinde” (Tekvir, 1-6). “Gök yüzü çatladığında, yıldızlar döküldüğünde, denizler (yarılıp) akıtıldığında, kabirler deşildiğinde, bir nefis önden neyi gönderdiğini ve neyi bıraktığını bilir (İnfitar, 1-5).

Dede Korkut’ta, Dirse Han’ın alaca sabah kalkıp yerinden doğrulma zamanı, “Salkım salkım tan yelleri estiğinde, Sakallı bozaç turgay sayradıkta, Sakalı uzun tat eri banladıkta...” (Gökay 2006: 32) şeklinde devam edelerle anlatılır.

¹⁰ “Tabii zaman” dan koparak, tabiattan uzaklaşarak modern zamanın çizgisinde, modern mekanlarda yaşamının getirecekleri Mustafa Kutlu’nun 1979’da yayımlanan kitabı Yokuşa Akan Sular’ın Mukaddimesi’nde karşıtlıklarla çok güzel anlatılır: “Küçük mavi, pembe çiçekler serpidir. Yeşilin saydam uçları çimenlerde. Su domur domurdur. Çakıllarda eleğimsemalar. Görülmemiş, tutulmamış bir güzellik. Kirlenmemiş bir su. ... Sen bir musluğa eğiliyorsun. Topraktan kopmuş suya. Clor kokuyor elin ayağın. ... Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı artık. O betondur, senin yeni vatanın. Asvalttır, parkedir, Haliflex’dir. Koşuyorsun ciğerlerinde eksoz gümbürtüleri. Ayaklarında lastik. Üç öğün laylon yemektesin. Ara toprağı. Toprak bizim canımız, petrol olsun kanımız... ...Göz alabildiğine uzayıp giden bozkır. Parlayan gün, esen yel. Kekik kokulu rüzgar... ...terleyip terleyip de ağzına diktiğin toprak testiye sen yaptın. Terin toprağa karıştı, toprak sana. Birazdan ziller çalacak. Gece vardiyası boşanacak. Sil gözlerini. Karşıda bütün farlarını yakıp uluyan, düğmeleri, levheleri ve olanca dişileri ile bilenip seni bekleyen fabrikaya koş. Kaderini kucakla...” (YA, 7-8)

8. Tabii Zamanın Söylediği: Bu Böyledir; Gelen Gider, Doğan Ölüyor

İster varolan ahenge katılarak yaşanan bir zamanı, isterse bu ahenge riayet etmeyip zamana ve mekâna “Hududullah”ın dışında müdahalelerle yaşanan bir zamanı gösterebilirsin, Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde zaman belirten ifadeler, bu ifadelerle birlikte söylenen sözler okura şunları da söyler: Dünya yaratıldığından beri devam eden, değişmeyen bir düzen vardır: “Yaşlılar ölür, koyunlar kuzular, yağmurlar gelir geçer, kar her yanı kaplar.” (AY, 16). “Yağmur yağar yer ıslanır, çimen çiçek donanır her yan; koyunlar doğurur, kuşlar yuva kurar, güneş her gün doğudan doğar batıdan batar. Dünya döner, sayılı gün gelir geçer” (TS, 56). “Yaz geçti, güz geçti, kış geçti” (HG, 158). “Âdetullah böyledir. Yaz biter güz gelir. Çiçekten meyve, tırtıldan kelebek olur.” (RP, 183).

Dünyada, insanın yaşadığı zaman içerisinde başına ne zaman ne geleceği bilinmez: “Artık sabah namazından çıkan esnaf dükkânların önünü sulayıp süpürüyor, sabah serininde parmak gibi dutları çarşafıya silkeleyip birlikte yiyordu. İşini yoluna koyanlar zenginleşti; han-hamam, nam-nişan sahipleri arttı. Bu bayındır, şen-şatır günler ne kadar devam etti? Ne kadar ettiyse etti, üstümüze lazım değil. Böyledir dünyanın düzeni. Gâhi âbad, gâhi berbad olur. Feleğin gülen yüzü kimden yana, ne zaman döner bilinmez” (BÖ, 139-140). “Cenab-ı Hakk’ın neyi ne zaman kuluna ihsan edeceğini bilemeyiz. Bazen bu dünyada olur, bazen öbür dünyaya kalır. Bize düşen sabır-şükür” (TS, 50).

“Zaman önüne kattığı her şeyi süpürür” (ZH, 49). Yaşayan zamanı gelince ölecektir: “Dede-torun sırt sırta verip tutunmuşlar hayata. Ancak hayat dediğin nedir ki. Anlaşılmaz bir sır. Kurduğumuz düzen hep öyle sürüp gidecek sanırız. Birden ip kopar, ışık söner, her şey darmadağın olur. Nitekim babam için de öyle olmuş. Koca Pelvan Sülûman cami şadırvanında abdest aldığı bir sırada devrilen bir dişbudak gövdesi gibi göçüvermiş” (UH, 12). “Yaz bitti, güz bitti. Rüzgâr kuru yaprakları alıp gitti. Osman Efendi caminin yanındaki kerevete oturmuş, çayını yeni bitirmiş, ağzında dualar ile akıp giden suyun sesine dalmış iken ruhunu teslim etti” (HG, 161).

Dünyanın da içinde olduğu kainattaki düzen duyabiline “başlangıç ve son”u, ölüm gerçeğini her zaman söyler: “Mevsimler neler anlatır insanlara? Dünyanın ne menem bir şey olduğunu anlatır. Başlangıç ve sonu fısıldar. İyiliği ve güzelliği mırıldanır. Hayatı ve ölümü ifşa eder. İşlerinin, aşklarının, alacak-vereceklerinin, ihtiraslarının peşinde kendini kaybedip koşanlara seslenir. Eeey!... Âdemoğlu!... Dur biraz. Biraz nefes al. Etrafına bak. No’luyor. Nedir derdin diye sorar. Çiçekten, böcekten, esen yelden, gün ışığından, yağmur tanesinden meleklerin sesi gelir” (s.50, RP). “İnsanoğlu dünyaya niçin gelir? Herhalde bir bahçe kurmaya gelir. Bu düşünce ile gülümsüyorum. Dünya dediğimiz de bir gurbet değil mi?” (s.72-73, BÖ).

“Fani” olan dünya gurbetinin sonu “baki” olan ahiret yurdudur: “Tezgâhlar açılır-kapanır, hikâyeler masala dönüşür, rüzgârlar eser, çocuklar doğar, eceli gelen ölür. Dünya... Nasıl desem abi... Hayat... bilmiyorum... Valla akli duruyor insanın...” (RP, 45). “Gün günü kovalar, zaman su gibi akar, her şey değişir, dünya fani, ahret baki” (ZH, 14). İnsan “fani”liği ve “baki”liği kimi mekanlarda, özellikle belli zamanlarda yine tabiatın dilinden görebilir: “Dönüp geldim. Doğru mezarlığa. İri meşelerden birine sırtımı dayadım. Dualar ettim. Meşe yapraklarından kurumuş olanları, esen yelle ağır ağır mezarlar üzerine dökülüyor. Yaprak da fâni, insan da. –Ama yaprak baharda yeniden çıkıyor be abi. –O yaprak eski yaprak değil. Bir babanın oğlu gibi. Baba toprağa karışıyor, oğlan hayatını sürdürüyor, Cenab-ı Hakk’ın kanunu bu. Bir çayır kuşu öttü. Bir daha öttü. Gözümünden yaş damladı. Bilmem neden?” (AY, 75-76).

Sonuç: “Mevsimler bize ne söyler?...”

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde zaman ifade eden sözlerden yola çıkarak metne yansıyan zihniyet çözümlemesine varmaya çalıştığımız bu yazıda sonuç olarak şu tespitler, yorumlar söylenebilir:

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde “zaman ifadeleri” çoğu kez olay zamanını belirtmenin ötesinde, hayata dair yorumdur. Bu ifadelerde amacın olay zamanını belirtmekten çok bu yoruma işaret etmek olduğu bellidir. Yazarın hikâyelerinde zaman; modern, daha ayrıntılı zaman ölçme birimlerine göre ifade edilmez. “Söyleyeceği pek çok şeyi tabiatın diliyle izah eden”¹¹ Mustafa Kutlu “zaman”ı da çoğu kez tabiatın diliyle gösterir/yorumlar.¹² Onun hikâyelerinde “zaman”, daha çok tabiattaki değişime, devamlılığa, düzene göre algılanır. Bu düzene göre tanımlanan, insanların eski çağlardan beri kullandığı “yıl, mevsim(ler), gün” gibi ana zaman bölümlerini kullanır. Zaman ifadeleri kullanılırken söz konusu zamanda tabiatın durumu, düzen içinde değişen devamlılığı gösterilir. Dünyada bütün zamanlar boyunca devam eden bir düzen, ahenk olduğuna işaret edilir. İnsan, Allah'ın tesis ettiği bu ahengın farkına varmalı, bu ahenge katılmalıdır. İnsan, hangi zaman diliminde olursa olsun devam eden bu ahenge katıldıkça huzur bulacaktır. Ahenge müdahale uzun vadede insana huzur/kâr getirmez. Yaratılan her varlığın bir yaşama zamanı/ömrü vardır. Dünyadaki yaşama zamanı “fani”dir, “baki” olan “ahiret” tir. Mustafa Kutlu, bütün bunların “Adetullah”ın bir gereği olduğu vurgular. Metne ve zaman ifadelerine yansıyan bu zihniyetin İslami zihniyetten beslendiği söylenebilir.

Kaynaklar

A. Mustafa Kutlu: Mustafa Kutlu'nun metinde kullandığımız hikâyeye kitapları Dergâh Yayınları (İstanbul) tarafından yayımlanmıştır. Kitapların şu basımları kullanıldı: *Arka Kapak Yazıları*, 2.baskı, 1998; *Anadolu Yakası*, 1.baskı, 2012; *Bu Böyledir*, 4.baskı, 1999; *Beyhude Ömrüm*, 1.baskı, 2001; *Huzursuz Bacak*, 1.baskı, 2008; *Hayat Güzeldir*, 1.baskı, 2011; *Hüzün ve Tesadüf*, 1.baskı, 1999; *Rüzgarlı Pazar*, 4.baskı, 2006; *Sır*, 1.baskı, 1990; *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*, 1.baskı, 2009; *Yokuşa Akan Sular*, 3.baskı, 1994; *Yoksulluk İçimizde*, 4.baskı, 1996; *Ya Tahammül Ya Sefer*, 4.baskı, 1997; *Uzun Hikâyeye*, 1.baskı, 2000; *Zafer Yahut Hiç*, 2.baskı, 2010. Yazarın kullandığımız, Yeni Şafak'ta yayımlanan gazete yazıları ise şunlardır: *Bahar Yazısı* (18.4.2007), *Bahar Temizliği* (28.4.2010), *Sonbahar Yazısı* (9.11.2011), *Ritim*, (1.8.2012), *Güz* (21.11.2012).

B.Diğer:

Aktaş, Şerif (2009), **Şiir Tahlili**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Apaydın, Mustafa (2006), “Adalet Ağaoğlu'nun *Dar Zamanlar* Üçlemesinde Zaman Kurgusu Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.15, S.2., ss.17-38.

Barbarosoğlu, Fatma K. (1995), **Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet**, İstanbul: İz Yayıncılık.

¹¹ Necip Tosun'un da söylediği gibi tabiat, Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinin “aslî unsuru, öznesi, kahramanı” durumundadır. Bu konuda Tosun'un şu sözlerine kulak verelim: “Kutlu, söyleyeceği pek çok şeyi tabiatın diliyle izah eder ...Kutlu'ya göre, tabiatıta kutsal bir düzen ve hikmetler vardır. Bazen farkına vardığımız bazen varamadığımız bir uyum, ritim ve masumiyet. Ve elbette dinginlik ve sükût. Bu yüzden insanın yaratılış gayesine uygun bir yaşam tarzı için tabiatıtan kopmaması gerekir. Şüphesiz öykülerdeki ‘tabiata gel’ çağrısı bir anlamda modernizmin çocuklarına “kendine gel” çağrısıdır. Kitaba, Tanrı'ya dön uyarısıdır. Tanrının yarattığı uyuma dön çıktığı. ...tabiattaki sükun içerisindeki uyuma, süreklilik ve canlılığa dikkat çekilir. Her canlı Allah'ın kendisine çizdiği kaderi yaşar. Hiçbir şey rastlantı değildir ve oyunda rolleri, hakları vardır. Aslolan bütün bunları göreceğ göze, duyacak kulağa sahip olmaktır” (Tosun 2004: 61-62).

¹² Zamanı tabiata, tabiattaki düzene göre yorumlama Mustafa Kutlu'nun yalnız *Beyhude Ömrüm* gibi karakterleri tabiat içinde yaşayan hikâyeler için değil, *Rüzgarlı Pazar*, *Zafer Yahut Hiç* vb. karakterlerin tabiatıtan kopmaya başlamış/kopmuş şehir hayatında yaşadığı hikâyeler için de söz konusudur.

Çelik, Ahmet (2004), “Birey ve Toplumun Islahı Açısından Kur'an Kıssaları” **Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 22, ss.54-87.

Demir, Yavuz (2011), “*Fotoğrafta Biri Var* Hikâyesinde Bakış Açısı Tekniği”, **Hayat Böyledir İşte Fakat Hikâye**, Ankara: Hece Yayınları.

Gökyay, Orhan Şaik (2006), **Dede Korkut Hikâyeleri**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Kuran-ı Kerim, (Elmalılı Hamdi Yazır) Huzur Yayınevi.

Parla, Jale (2000), **Don Kişot'tan Bugüne Roman**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekin, Mehmet (2004), **Roman Sanatı**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Tosun, Necip (2004), **Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu**, İstanbul: Dergâh Yayınları.